

Katarzyna Kondziola-Pich
Szczecin, Uniwersytet Szczeciński

ROSYJSKI KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY WOBEC ZBROJNEJ AGRESJI NA UKRAINĘ. NARRACJA WOJENNA W KAZANIACH PATRIARCHY CYRYLA I

The Russian Orthodox Church in the Face of the Military Aggression Against Ukraine – the Martial Narrative in Patriarch Kirill I's Sermons

ABSTRACT: The aim of the article is to examine the sermons of the patriarch of the Russian Orthodox Church, Kirill I, in order to find elements that might be regarded as examples of war propaganda. The analysis was based on sermons Kirill I gave during the first two years of the Russian-Ukrainian war (2022-2024). As a result of the examination some mission statements in the patriarch's utterances were discovered, among which the idea of the ethnical identity of East Slavic nations and the necessity to unify them may be treated as one of the most crucial. The main purpose of Kirill I's statements is to trigger emotions in his listeners and make them change their attitude to the war and to Ukraine and Ukrainians according to the expectations of the Russian authorities. The vocabulary and the persuasive strategies Kirill has employed in his sermons allow us to qualify his statements as a part of Russian war propaganda.

KEYWORDS: war in Ukraine, war propaganda, Russian Orthodox Church, Patriarch Kirill I of Moscow, sermon

Wstęp

Lew Tołstoj, rosyjski klasyk światowej literatury w XIX wieku tak pisał o rosyjskim prawosławiu:

Wyznawanie prawosławia i ortodoksyjne spełnianie jego obrzędów na ogół spotyka się raczej wśród ludzi niemoralnych, okrutnych, wysoko postawionych, dopuszczających się przemocy lub zaspokajania żądz – bogactwa, dumy, lubieżności. Bez wyjątku wszyscy ludzie władzy [...] szczerze lub nieszczerze wyznawali i wyznają prawosławie. Zatem w życiu prawosławna wiara jako przewodniczka ku moralnemu doskonaleniu się nie ma żadnego znaczenia. Jest tylko oznaką zewnętrzną¹.

¹ L. Tołstoj, *Spowiedź*, przeł. B. Baran, A. Kunicka, Warszawa 2023, s. 37.

Słowa te nie są krytyką prawosławia, lecz ludzi, którzy je wykorzystują do własnych celów. Historia Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego pokazuje, że zawsze służył on imperialnym celom politycznym, niezależnie do tego, czy chodziło o carów, czy o Putina². I choć Rosjanie nie są narodem szczególnie religijnym, a do cerkwi regularnie chodzi zaledwie kilka procent społeczeństwa, to aż ok. 80% deklaruje wyznanie prawosławne. Dlatego ta przynależność religijna ma przede wszystkim wymiar kulturowy i etniczny³. Oficjalne przekazy Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego mają ogromne znaczenie dla państwowej propagandy, która opiera się na kilku filarach, m. in. na idei Świętej Rusi, traktowanej jako wyraz kulturowej, etnicznej i prawosławnej jedności narodów wschodniosłowiańskich⁴. Z tej koncepcji wynikają pozostałe elementy, które leżą u podstaw współczesnej propagandy w Rosji. Po pierwsze, jest to zniekształcenie obrazu tożsamości narodowej, w którym Ukraińcy i Rosjanie są jednym narodem. Po drugie – przekonanie o konieczności uwolnienia bratnich Ukraińców spod nazistowskiego jarzma Europy Zachodniej⁵. Po trzecie – postrzeganie „kolektywnego Zachodu” jako wroga Rosji i siedliska moralnego zepsucia oraz kreowanie go na geopolitycznego następcę III Rzeszy⁶. I po czwarte – odniesienia do Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (tak w Rosji nazywa się wojnę sowiecko-niemiecką w latach 1941-1945) jako przykładu światowej misji Rosji i jej roli w obronie Europy przed faszystami⁷.

Wszystkie wymienione wyżej elementy współczesnej propagandy rosyjskiej odnajdujemy w oficjalnych wystąpieniach Patriarchy moskiewskiego Cyryla I, zwierzchnika Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Wypowiedzi duchownego dotyczące rosyjskiej agresji na Ukrainę są od początku wojny przedmiotem refleksji publicystów oraz ekspertów zajmujących się monitorowaniem sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w Rosji⁸. W ostatnim czasie ukazał się też tekst naukowy, poświęcony tłumaczeniom wypowiedzi Cyryla I, publikowanym w zachodnioeuropejskich i polskich

² S. Woźniak, A. Czeluskin, *Rosyjska Cerkiew Prawosławna a imperialna polityka Kremla*, „Przegląd Geopolityczny” 2023, nr 43, s. 31; A. Jawor, *Rosyjska cerkiew zawsze w służbie imperium*, [w:] <https://infosecurity24.pl/za-granica/rosyjska-cerkiew-zawsze-w-sluzbie-imperium> (13.11.2024).

³ G. Dutkiewicz, K. Szydywar-Grabowska, *Religia w polityce Rosji w latach 1991-2020. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Religioznawczy” 2023, nr 1 (287), s. 193-196; K. Chawryło, *Sojusz ołtarza z tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, Warszawa 2015, s. 5, 10; M. Pieczyński, *Nie ma innej Rosji*, Warszawa 2024, s. 289.

⁴ P. Kościński, *Przyszłość propagandy w razie zmiany w najwyższych władzach Federacji Rosyjskiej*, „Społeczeństwo i Polityka” 2020, nr 2 (63), s. 45.

⁵ N. Hado, *Rosyjska propaganda religijna podczas wojny w Ukrainie: historia powstania i mechanizmy oddziaływania*, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 17, s. 44.

⁶ M. Labuda, *Współczesna propaganda rosyjska a wojna w Ukrainie*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2023, nr 1 (37), s. 86.

⁷ M. Pieczyński, *Stalin wiecznie żywy. Obraz czerwonego cara we współczesnej publicystyce, literaturze i teatrze rosyjskim*, Warszawa 2023, s. 46-48.

⁸ M.in. K. Chawryło, *Święta wojna. Rosyjska Cerkiew sakralizuje wojnę z Zachodem*, Ośrodek Studiów Wschodnich, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-04-12/swieta-wojna-rosyjska-cerkiew-sakralizuje-wojne-z-zachodem#_ftn1 (12.04.2024); N. Dubtsova, *The role of*

mediach⁹. Zauważa się jednak brak tekstów naukowych, badających język oryginalnych wypowiedzi patriarchy moskiewskiego. Temu problemowi został poświęcony niniejszy artykuł, którego celem jest analiza kazań Cyryla I pod kątem występujących w nich środków językowych oraz wyłonienie i opisanie słów-haseł, wokół których duchowny buduje propagandowe przekazy dotyczące wojny w Ukrainie. Przeanalizowano w sumie 181 kazań¹⁰ publikowanych na oficjalnej stronie internetowej Patriarchatu Moskiewskiego, które patriarcha wygłosił w ciągu dwóch pierwszych lat wojny, tj. po 24 lutego 2022 r. do końca lutego 2024 r.¹¹

Większość wystąpień Cyryla I ma charakter propagandowy. Zgodnie z powszechnie przyjętą interpretacją, propaganda to:

ogół mniej lub bardziej systematycznych i planowanych działań podejmowanych przez polityczne, społeczne, gospodarcze itd. organizacje i grupy, w tym: władze państwowe, partie polityczne, sekty religijne, władze wojskowe itp. – w celu kształtowania opinii, nastawień oraz działań określonej grupy lub grup, ludzi: obywateli państwa, polityków, grup zawodowych, lokalnych społeczności, żołnierzy wrogich armii, rządów innych państw itp.¹²

Badania nad propagandą dowodzą, że objaśnienia świata wywodzące się z chrześcijaństwa niezwykle często wspierają polityczne cele władzy¹³, a otwarcie antychrześcijańskie ideologie niejednokrotnie posługują się autorytetem Kościoła. Mussolini wykorzystywał Kościół do legitymizacji swojej władzy, a hitlerowski faszyzm, bazując na chrześcijańskich poglądach, ogłosił Hitlera „nowym Chrystusem”¹⁴. We współczesnej Rosji również istnieją organizacje o charakterze religijnym, w których aktualnego prezydenta wyznosi się do rangi świętego¹⁵. I choć Cerkiew odcina się od wszelkich

the Orthodox Church in advancing Putin's war messaging, [in:] https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2024-02/RISJ%20Fellows%20Paper_Natalia_Trinity2023_Final.pdf (30.01.2025).

⁹ P.A. Owsiański, *Wypowiedzi Cyryla I w zachodnioeuropejskich i polskich massmediach, czyli Kościół Prawosławny w służbie propagandy wojennej w obliczu agresji Rosji na Ukrainę (2022)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2024, t. 15, nr 2, s. 199-212.

¹⁰ Zebrany materiał okazał się zbyt obszerny, aby podjąć próbę przeanalizowania go w jednym artykule, dlatego posłużył autorce do napisania jeszcze dwóch oddzielnych tekstów. W pierwszym z nich została podjęta próba przeprowadzenia pragmatologicznej analizy wypowiedzi Cyryla I oraz opisanie stosowanych przez niego strategii i technik perswazyjnych. W drugim poruszono temat wykorzystywania przez patriarchę aktu mowy modlitwy w celach propagandowych. W momencie pisania tych słów oba teksty przechodzą wstępną weryfikację zespołów redakcyjnych czasopism, do których zostały złożone.

¹¹ Kazania Patriarchy moskiewskiego i całej Rusi są dostępne pod adresem: <http://www.patriarchia.ru/patriarh/sermons>.

¹² K. Szymanek, *Sztuka argumentacji, Słownik terminologiczny*, Warszawa 2004, s. 250.

¹³ B.A. Patrick, *10 przykazań propagandy*, przeł. J. Sugiero, Gliwice 2015, s. 71.

¹⁴ A. Zwoliński, *Wojna – wybrane zagadnienia*, Kraków 2003, s. 171-172.

¹⁵ A. Reglińska-Jamioł, *O związkach tańca z propagandą – przypadek Siergieja Połunina*, [w:] *Zjawiska propagandy i manipulacji w prasie, telewizji, radiu i Internecie*, red. P. Czarnek-Wnuk, Z. Nacewska, t. II, Łódź 2003, s. 99.

niekanonicznych odłamów prawosławia, to Cyryl I w swoich wystąpieniach niejednokrotnie mówił, że Putin jest wzorem osoby wierzącej i jako przywódca narodu wypełnia Bożą wolę.

Wzywanie i podżeganie do wojny jest formalnie zabronione i z całą pewnością nie może być stosowane przez hierarchę kościelnego. Dlatego też uzasadnienie społeczeństwu wojennych celów państwa wymaga przemyślenia odpowiednich strategii¹⁶. Patriarcha moskiewski stosuje metodę tworzenia i rozbudowywania propagandowych treści wokół ograniczonego zbioru słów-haseł. W wygłaszanych przez niego kazaniach można wyróżnić przeplatające się dwa odmienne typy tekstów: teksty-katarynki i teksty argumentacyjne¹⁷. Pierwszy typ polega na oddziaływaniu na odbiorcę bez wyraźnej argumentacji, ale poprzez hasłowanie / etykietowanie w celu wywołania emocji. Stosując drugi typ tekstów nadawca próbuje narzucić odbiorcy własną postawę i uzasadnić jej słuszność poprzez emocjonalną argumentację opartą na wartościowaniu i ocenianiu.

1. Teksty-katarynki

Ten rodzaj tekstów wiąże się z techniką etykietowania i wielokrotnego powtarzania haseł, które nie wynikają z żadnej argumentacji, a jedynie odnoszą się do emocji. W wystąpieniach Cyryla I często mamy do czynienia z pozytywnym etykietowaniem, które odwołuje się do takich wartości jak jedność, pokój czy prawda. Można przypuszczać, że celem nadawcy jest to, aby pod wpływem emocjonalnych kazań bazujących na wyznawanym systemie aksjologicznym odbiorca sam doszedł do założonych przez mówcę konkluzji i przyjął je jako swoje. Obrazują to liczne wypowiedzi, w których Cyryl opisuje Ukraińców jako braci i siostry, a naród ukraiński jako bratni, np.

- (1) Ведь все это – люди и народы Святой Руси, всё это наши **братья и сестры**.
 (2) Другими словами, сегодня в конфликт вступили два **братских народа** – а по сути один, **русский народ**¹⁸.

Przy pomocy słów-haseł **братья и сестры** oraz **братский народ** Cyryl I wyraża przekonanie o istnieniu ukraińsko-rosyjskiej jedności etnicznej. Należy zwrócić uwagę na wyrażenie *русский народ*, które zostało użyte w celu wskazania na wspólną tożsamość narodową Rosjan i Ukraińców. Przekonanie o jej istnieniu opiera się na kilku ideach, m.in. na radzieckiej tożsamości, wspólnocie językowej i trójjedynym narodzie ruskim¹⁹. Radziecka tożsamość powstała w wyniku długiego okresu rusyfikacji

¹⁶ Ł. Olejnik, *Propaganda. Od dezinformacji i wpływu do operacji i wojny informacyjnej*, Warszawa 2024, s. 267.

¹⁷ Podział ten został zaproponowany przez A. Awdiejewa, por. G. Habrajska, *Perswazja i manipulacja w komunikacji. Wybrane zagadnienia*, Łódź 2020, s. 73.

¹⁸ Wyróżnienia w cytowanych przykładach pochodzą od Autorki artykułu (K.K.-P.).

¹⁹ A. Стародубцева, *Этнокультурная идентичность русских Украины: языковой вопрос*, „Studia Rusycystyczne” 2021, nr 29, s. 108.

w Związku Radzieckim i dotyczy rozmycia tożsamości narodowej, czyli trudności w samostanowieniu narodów wchodzących w skład ZSRR²⁰. Wspólnota językowa dotyczy powszechności używania języka rosyjskiego nie tylko wśród mieszkańców Rosji, ale także w krajach byłego ZSRR²¹. Natomiast koncepcja trójjedynego narodu polega na traktowaniu Ukraińców i Białorusinów jako dwóch gałęzi wspólnego z Rosjanami narodu ruskiego, określanego mianem **русский народ**. Używając tego określenia Cyryl I podkreśla istnienie wspólnoty. Nie stosuje tu żadnej argumentacji, dlatego można przypuszczać, że jego głównym celem jest wywołanie emocji opartych na poczuciu zagrożenia dla istnienia jedności Rosjan i Ukraińców. Podobnie działa opisywanie narodu rosyjskiego jako kochającego pokój i mówienie o Rosji jako kraju, który ten pokój utrzymuje. W takich wypowiedziach słowem-hasłem jest **мир**, np.

(3) **Да поможет нам Господь**, [...] нашему народу и нашей стране, которая сегодня является великой силой, несомненно удерживающей **мир**.

Stosując taki zabieg nadawca prawdopodobnie ma na celu doprowadzenie odbiorcy do konkluzji, że tocząca się w Ukrainie wojna nie została wszczęta przez Rosję, a jedynym celem jej pojednawczo nastawionej władzy jest ustanowienie pokoju. Technika stosowania słów-hasła przejawia się również w wielokrotnym wzywaniu wiernych do modlitwy o pokój poprzez bezpośrednie odniesienia do Boga, np. z użyciem formy **да поможет нам Господь** (jak w poprzednim przykładzie) lub z zastosowaniem form **мы должны молиться и мы будем молиться**:

(4) Одновременно **мы должны молиться** о том, чтобы как можно быстрее наступил **мир**, чтобы перестала литься кровь наших братьев и сестер, чтобы Господь приклонил милость Свою к многострадальной Донбасской земле [...]

(5) **И будем молиться**, чтобы все те, кто сегодня воюет, кто проливает кровь, кто страдает, также вошли в эту радость Воскресения в **мире** и спокойствии.

(6) **Мы должны молиться** за восстановление **мира**.

Paradoksalnie przypięcie Rosji etykiety kraju szczególnie miłującego pokój jest podstawą do budowania w społeczeństwie przekonania o konieczności realizacji wojennych celów. Obrazuje to następujący fragment:

²⁰ Ibidem, s. 107-108.

²¹ Należy zauważyć, że po 2014 r. w Ukrainie rozpoczął się proces eliminacji języka rosyjskiego z przestrzeni medialnej i publicznej. W jego wyniku mieszkańcy wschodnich i południowych obwodów, którzy przed wojną w większości posługiwali się językiem rosyjskim, zaczęli deklarować przejście na język ukraiński. Według socjologicznych badań grupy Rating zauważalny jest wyraźny wzrost liczby osób, które język ukraiński uważają za swój ojczysty: z 57% w 2012 r. do 76% w 2022. (M. Drabczuk, *Przyspieszona ukrajinizacja językowa*, „Komentarze IES”, nr 676 (188/2022), [w:] <https://ies.lublin.pl/komentarze/przyspieszona-ukrainizacja-jezykowa/2022> (09.07.2025).

(7) [...] **мы** миролюбивая страна и очень миролюбивый, многострадальный народ, который пострадал от войн **так, как мало кто из европейских народов**. У нас нет никакого стремления к войне или к тому, чтобы делать нечто, что могло бы причинить вред другим. Но **мы** уж так воспитаны всей нашей историей, что любим свое Отечество и **будем готовы** защищать его **так, как только русские могут** защищать свою страну.

W przytoczonym tekście można wyróżnić kilka technik perswazyjnych. Po pierwsze, jest to sformułowanie konstatacji o nieszkodzeniu innym i niedążeniu Rosji do wojny. Przekazanie informacji w formie niepodlegającego wątpliwości stwierdzenia może narzucać słuchaczowi konkretny i zamierzony przez nadawcę tok myślenia. Kolejną techniką jest budowanie w odbiorcy przekonania o wyjątkowości i wyróżniającej się na tle innych narodów determinacji w działaniach Rosjan. Kaznodzieja osiąga to dzięki użyciu sformułowań **так, как мало кто из европейских народов** oraz **так, как только русские могут**, które wzbudzają poczucie niezwykłości. Natomiast sposobem na wzbudzenie poczucia jedności między nadawcą a słuchaczami jest użycie pierwszej osoby liczby mnogiej w formie **будем готовы** oraz zaimka *мы*, charakteryzującego się inkluzywnością. W przytoczonej wypowiedzi zaimek ten oznacza całość złożoną z **я + вы**²², co służy budowaniu poczucia wspólnoty. Ten zabieg niezwykle często występuje w tekstach propagandowych. Wymienione tu techniki, zastosowane na tle etykietowania Rosjan jako pokojowego narodu, mają za zadanie wpłynąć na emocje odbiorców i wzbudzić w nich poczucie, że pokój jest zagrożony i należy o niego walczyć. Można przypuszczać, że tym samym Cyryl I pragnie przekonać odbiorców o słuszności polityki władz rosyjskich względem Ukrainy, buduje poparcie dla tej polityki i – jeśli zajdzie taka potrzeba – chce obudzić w słuchaczach chęć udzielenia indywidualnego wsparcia.

Kolejnym przykładem użycia słowa-hasła w celu wywołania i utrwalenia u odbiorców zamierzonych przez nadawcę przekonań jest odwoływanie się do pojęcia prawdy, w imię której Rosja prowadzi działania w Ukrainie:

(8) Кто-то должен отстаивать **Божью правду** о том, что мы – действительно один народ.

(9) Знаю, как сейчас закричат там, на Украине, противники этого народа: „Опять Патриарх говорит о том, что мы единый народ”. А Патриарх иначе и говорить не может, потому что это есть **историческая и Божья правда**.

(10) И верим, что Господь [...] укрепит наших братьев и сестер в **истине**, оградит их от расколов и разделений, сохранит их в вере православной, а через них дарует спасение и всему украинскому народу.

W przykładzie (8) twierdzenie o nierozzerwalnej jedności Rosji i Ukrainy zostało określone jako **Божья правда**. Jest to nadanie tej tezie sakralnego znaczenia, od-

²² Э. Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва 1974, с. 267.

zwierciadlającego chrześcijański pogląd (a w tym wypadku chrześcijańską prawdę), że Bóg jest najwyższym autorytetem, a **Божья правда** to nic innego, jak Słowo Boże, wyrażające Jego wolę²³. Boża prawda oznacza sprawiedliwy porządek świata, ustanowiony zgodnie z kanonami boskimi, a nie z zachowaniem dokładności odzwierciedlenia rzeczywistości²⁴. Wydaje się, że Cyryl I nie przez przypadek używa tego sformułowania w swoich kazaniach, a jego wypowiedzi sugerują, że narodowa jedność Rosjan i Ukraińców pochodzi od Stwórcy i dlatego nikt nie ma prawa jej naruszać. W ten sposób łatwo też przedstawić rosyjskie działania wojenne w Ukrainie jako słuszną walkę w obronie porządku ustanowionego przez Boga. W przykładzie (9) patriarcha do sformułowania **Божья правда** dodaje jeszcze przymiotnik *историческая*. Zgodnie z danymi słownikowymi *исторический* to taki, który istnieje naprawdę, nie został wymyślony²⁵, więc głoszona przez Cyryla I prawda o ukraińsko-rosyjskiej jedności jest obiektywna i niepodważalna. Zastosowanie przymiotnika *историческая* należy też odnieść do głębszego kontekstu historyczno-kulturowego, na który często wskazuje sam nadawca. Mowa o szczególnej przestrzeni cywilizacyjnej, w skład której wchodzi przede wszystkim członkowie tzw. trójkąta słowiańskiego, czyli Rosjanie, Ukraińcy i Białorusini²⁶. Są oni wschodniosłowiańskimi spadkobiercami historycznej Rusi, a o ich zjednoczeniu zadecydował fakt przyjęcia chrztu w 988 r. Od tego czasu posiadają wspólną tożsamość religijno-kulturową, która jest ponad wszelkimi granicami²⁷. W przykładzie (10) Cyryl I wzmacnia siłę przekazu na temat głoszonej prawdy i używa słowa *истина*. Oznacza ono to, co nie mija, jest wieczne, niezienne, niepodważalne i zawsze pozostaje takie samo²⁸. *Истина* wiąże się z wiedzą, która nie jest dostępna dla wszystkich ludzi, ale której wszyscy powinni szukać i do której każdy powinien dążyć, co potwierdzają funkcjonujące w języku rosyjskim związki wyrazowe, jak np. **поиск истины, приближаться к истине, путь к истине**²⁹. Atrybutami tak określonej prawdy jest też jej absolutność i boskość, co poświadczają użycia omawianego słowa w wyrażeniach: **святая истина, вечная истина, божеская истина**³⁰. Można

²³ Е. Е. Смирнова, *Концепт „правда” в русском языковом сознании (на материале фольклорных текстов, толковых и фразеологических словарей современного русского языка)*, «Филология. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского» 2010, № 5 (1), с. 358.

²⁴ Н. Печерская, *Справедливость: между правдой и истиной. (История формирования концепта в русской культуре)*, [в:] „Правда”: *Дискурсы справедливости в русской интеллектуальной истории*, ред. Н. С. Плотников, Москва 2011, с. 23.

²⁵ С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва 2002.

²⁶ С. М. Алейникова, *Русский мир: белорусский взгляд*, РИВШ, Минск 2017, s. 6.

²⁷ В. В. Петухов, Р. Э. Бараш, *Русские и „Русский мир”: исторический контекст и современное прочтение*, «Полис. Политические исследования» 2014, № 6, с. 84.

²⁸ М. В. Черников, *Концепты „правда” и „истина” в русской культурной традиции*, «Общественные науки и современность» 1999, № 2, с. 167.

²⁹ А. Вежбицкая, *Русские культурные скрипты и их отражение в языке*, „Русский язык в научном освещении” 2002, nr 2 (4), с. 15-16.

³⁰ К. А. Брекнер, *Об употреблении слов „правда” (правда-справедливость) и „истина” (теоретическая правда) в русской интеллектуальной истории XIX столетия. На примере Н. К. Михай-*

przypuszczać, że w przypadku kazań patriarchy jest to odwołanie się do absolutu po to, aby uzasadnić własne interpretacje. Człowiek nie jest w stanie długo przeciwstawiać się Bogu, naturalnemu porządkowi czy historii. Dlatego też Cyryl I w celu uzasadnienia propagandowej wizji rzeczywistości bardzo często stosuje hasła **Божья правда, историческа правда і истина**. Takie wielokrotne powtórzenia są narzędziem tzw. perswazji utrwalającej³¹, która wzmacnia przekonania podprogowo narzucane odbiorcy. Polega ona na nagminnym stosowaniu słów-haseł w różnych kontekstach. Prawdopodobnie mają one ukształtować, a następnie utrwalić postawy członków społeczeństwa rosyjskiego względem prowadzonej w Ukrainie wojny.

1.1. Eufemizacja jako narzędzie perswazji utrwalającej

Należy zauważyć, że w kontekście rosyjskiej inwazji na Ukrainę kaznodzieja nie używa słowa **война**, ale stosuje różnorodne eufemizmy. Jest to podyktowane przyczynami formalno-prawnymi, ponieważ nazywanie inwazji zbrojnej wojną zostało w Rosji zakazane, a w tej sprawie przyjęto szereg ustaw. Spowodowało to tabuizację wywołanej przez Rosję wojny w Ukrainie, a w praktyce sprowadziło się do zabronienia stosowania w odniesieniu do niej słowa **война**. Władze na Kremlu, przedstawiciele rosyjskiego rządu i państwowe media od początku konfliktu używały określenia, które, choć odnosi się do wojska, to nie ma wojennych konotacji, tj. **специальная военная операция (СВО)**. W oficjalnych przekazach można spotkać się też z innymi synonimicznymi wyrażeniami, np. **боевые действия на Украине**³². Cyryl I natomiast, zamiast używać słowa **война**, bardzo często mówi o konflikcie, np.:

(11) Сейчас мы проходим через **конфликт** между Россией и Украиной. [...] Но враг рода человеческого – через конкретных людей, через конкретные объединения людей – вбрасывает в отношения между нашими народами ложь, и на основе этой лжи развивается **конфликт**. И мы знаем, что это не просто ссора между соседями, а это **конфликт**, в который вовлекаются государства, то есть институции, которые имеют законное право употреблять силу, принуждая к повиновению своих граждан, если те нарушают законы, или принуждая другие страны, если видят в них угрозу, к тому, чтобы этой угрозы не было.

Powyższy przykład pokazuje, że tabu w planie wyrażania nie oznacza obowiązku przestrzegania tabu w planie treści³³. Patriarcha porusza tu temat konfliktu między

ловского и П. И. Пестеля, [в:] „Правда”: Дискурсы справедливости в русской интеллектуальной истории, ред. Н. С. Плотников, Москва 2011, s. 83-84.

³¹ G. Habrajska, *Perswazja i manipulacja...*, s. 73.

³² J. Miturska-Bojanowska, *Język wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę. Na materiale języka polskiego i rosyjskiego*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2023, nr 23, s. 204.

³³ M. Rogalska, „O czym nie można mówić, o tym trzeba milczeć”? – obszary językowo tabuizowane w tekstach prasowych z okresu żałoby narodowej po śmierci Józefa Piłsudskiego, „Adeptus. Pismo Humanistów” 2014, nr 3, s. 51.

Rosją a Ukrainą i podkreśla jego międzypaństwowy charakter. Mówi też o możliwości użycia siły. Stosuje natomiast technikę neutralizującą, polegającą na zastąpieniu tabuizowanego słowa **война** słowem **конфликт**, które nie posiada bezpośrednich asocjacji militarnych.

Podobny przykład eufemizacji dostrzegamy w kolejnym przykładzie, w którym Cyryl I, zamiast o wojnie, mówi o tym, **что происходит в России и вокруг России**:

(12) И мы все, люди православные, вне зависимости от того, как кто понимает особенности политической ситуации и того, **что происходит в России и вокруг России**, должны быть так же преданы Господу [...].

Cyryl nazywa wojnę także **ухудшением политической ситуации**, zawężając opis do Donbasu:

(13) Но мы знаем, что нынешняя весна омрачена тяжкими событиями, связанными с **ухудшением политической ситуации** на Донбассе [...].

Używa też nieco bardziej kategorycznego określenia **военные столкновения**, a w kilku przypadkach wspomina o rozpoczęciu **практически военных действий**. Zastosowanie leksemu **практически** sugeruje jednak, że wciąż nie mamy do czynienia z prawdziwymi działaniami wojennymi, ale jedynie z czymś, co w pewnym stopniu jest bliskie takim działaniom:

(14) Конечно, когда я говорю все это, я не перестаю чувствовать тревогу за всех людей, которые живут в тех местах, где сегодня происходят **военные столкновения**.

(15) Более всего я хотел бы еще раз поблагодарить власти и воинство наше, которое сегодня в условиях **практически военных действий** несет свою службу, защищая наше Отечество.

Omówioną powyżej eufemizację należy zaliczyć do przejawów perswazji utrwalającej. Nie polega tu ona na wielokrotnym powtarzaniu słów-haseł, ale na uporczywym unikaniu słowa **война** i ciągłym zastępowaniu go bardziej oględnymi wyrażeniami. Służy to przedstawieniu wydarzeń w taki sposób, aby działania władz rosyjskich nie wzbudzały wśród Rosjan dezaprobaty oraz utrwaleniu wśród odbiorców wykreowanego obrazu rzeczywistości, w którym Rosja nie dokonała inwazji na Ukrainę³⁴.

³⁴ Ż. Śładkiewicz, *Rola eufemizmów w kreowaniu obrazu rzeczywistości wojennej: pragmatyngwistyczna analiza rosyjskiego dyskursu medialnego na temat wojny w Ukrainie*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2024, nr 15 (2), s. 243-244.

1.2. Leksyka wojenna jako narzędzie perswazji utrwalającej

Z jednej strony Cyryl I unika słowa *война*, a z drugiej szerzy wojenną narrację poprzez stosowanie leksyki wojennej, co należy uznać za narzędzie perswazji utrwalającej, wzmacniającej przekonania odbiorców na temat konieczności prowadzenia walk. Nadawca wielokrotnie używa rzeczownika **враг** i przymiotnika **враждебный**, które pojawiają się w różnych kontekstach: 1) podczas klasyfikacji i charakteryzowania przeciwnika, np. *страшный враг, враг внешний, враг рода человеческого, враг народа*³⁵; czasem w liczbie mnogiej – dla podkreślenia jedności Rosjan i Ukraińców, którzy mają wspólnych wrogów: *враги и русского, и украинского народов, враги и России, и Украины*; 2) przy wskazywaniu na przeciwstawne postawy i orzekaniu o wrogości, np. *все эти люди – враги, никакие вы не братья, а вы враги, враждебные внешние силы*; 3) dla propagowania zwycięskiej postawy, np. *полная победа и полное сокрушение врага, не сдались врагу, остановить врага*; 4) podczas modlitwy, np. *от всяких врагов и супостатов, от всяких врагов внешних и внутренних*.

Liczne są też wypowiedzi z przymiotnikiem *героический*. Cyryl I używa go, kiedy charakteryzuje walkę z wrogiem, np. *героическое противостояние* oraz kiedy mówi o wartościach wpisanych w kulturę i historię Rosjan, np. *героическая традиция нашего единого народа, годы минувшие – героические, легендарные, эпические*.

W wypowiedziach o bohaterstwie znajdujemy też fragmenty z leksemami **защита**, **защитник**, **защищать / защитить**, używanymi podczas podkreślania roli i konieczności prowadzenia obrony poprzez 1) wymienianie wartości, które tej obrony wymagają, np. *защита нашего Отечества, защищать Родину, защитить свой народ и свою страну, в защите своей веры*; 2) opisywanie przeciwnika, np. *защита от всяких внешних, даже, может быть, самых опасных и страшных угроз*.

W wielu kazaniach patriarcha nazywa obrońców wprost – **армия**, **флот**, **Вооруженные силы**. Wtedy 1) zwraca się do nich, np. *ко всей нашей армии, к флоту, ко всем защитникам Отечества*; 2) modli się za nich bądź zachęca do modlitwy, np. *да хранит Господь Отечество наше, Вооруженные силы, нуждаются в наших молитвах и в помощи наша армия, флот, все наши Вооруженные силы*.

Cyryl I nawołuje do ofiary, np. *чтобы и весь народ наш был способен жертвовать*, nawet, jeśli jest to ofiara życia: *мы любим свою Родину и готовы жизнь за нее отдать*. Naucza też, że do walki powinni być gotowi nie tylko żołnierze, lecz cały naród, np.

³⁵ Wyrażenie **враг народа** w czasach totalitaryzmu sowieckiego zaczęło pełnić w języku rosyjskim funkcję ideologemu, czyli jednostki językowej organizującej świadomość na płaszczyźnie ideologicznej, odsyłającej uczestników komunikacji do sfery tego, co właściwe – poprawnego myślenia i nienagannego zachowania – i ostrzegającej przed tym, co niedozwolone (Г. Ч. Гусейнов, *Советские идеологи в русском дискурсе 1990-х.*, Москва 2004, с. 14). Jak pokazują badania, ideologem **враг народа** był jedną z najskuteczniejszych sowieckich technik propagandowych, która służyła budzeniu masowej podejrzliwości w społeczeństwie i sprzyjała powstawaniu atmosfery strachu (О. Е. Чернова, *Идеологема „враг” в советских и современных политически ориентированных текстах*, «Научный диалог: Филология» 2013, № 5/17, с. 154). Wyrażenie znane jest także współcześnie i można przypuszczać, że patriarcha Cyryl celowo używa go w swoich kazaniach, nawiązując do jego ideologicznego wydźwięku.

(16) [...] я имею в виду, в первую очередь, Вооруженные силы – но не только. **Весь наш народ** сегодня должен **проснуться**, встрепенуться, понять, что наступило время особенное, от которого может зависеть историческая судьба нашего народа.

W powyższym fragmencie użyto metafory przebudzenia ze snu. Patriarcha moskiewski naucza, jak zachować czujność, aby nie przeoczyć ważnego momentu, od którego może zależeć przyszłość. W tym celu przywołuje znaną z czasów socjalistycznej propagandy **бдительность**³⁶, np.

(17) Мы должны быть очень **бдительными** ко всему тому, что сейчас говорится в связи со скорбным конфликтом, возникшем на Донбасской земле.

Przestrzega też przed utraceniem czujności duchowej, np.

(18) Мы ни в коем случае не должны терять духовную **бдительность**.

Kolejnym przykładem stosowania leksyki wojennej jest odnoszenie się do walki. Cyryl I używa w tym celu dwóch czasowników: *воевать* i *бороться* (a także rzeczownika *борьба*). Częstotliwość użycia pierwszego z nich jest znacznie mniejsza – w całym zebranych materiale wystąpiły jedynie trzy użycia. Prawdopodobnie wiąże się to z faktem, że znaczenie słowa *воевать* odnosi się do prowadzenia wojny, a ta w propagandzie rosyjskiej podlega tabuizacji. Patriarcha używa tego leksemu w celu zaprzeczenia, że celem Rosji jest wojna, np.

(19) Мы ни с кем не хотим **воевать**. Россия никогда ни на кого не нападала. Это удивительно, что великая и могучая страна никогда ни на кого не нападала – она только **защищала** свои рубежи.

Zestawienie w powyższym przykładzie słów **воевать** i **защищать** wydaje się nieprzypadkowe i ma służyć perswazji utrwalającej, zgodnie z którą Rosja nie prowadzi wojny, a jedynie się broni.

Znacznie częstsze są użycia słów **бороться** i **борьба**, które mają szersze znaczenie i akcentują przeciwstawianie się komuś lub czemuś, pokonywanie trudności oraz wysiłek dla osiągnięcia jakiegoś celu. Łatwo połączyć je z działaniem ze szlachetnych pobudek, dlatego patriarcha używa ich, kiedy mówi o konieczności walki, która jest prowadzona z celach obronnych, np. *бороться за то, чтобы сохранялась свободная и ни от кого не зависящая жизнь нашего народа и нашей страны*. W swoich kazaniach Cyryl I często przekonuje też, że Rosja prowadzi walkę z siłami zła i wtedy używa słów **бороться** i **борьба**, próbując nadać opisywanym wydarzeniom duchowy charakter, np.

³⁶ Por. M. Głowiński, *Zła mowa. Jak nie dać się propagandzie*, Warszawa 2016, s. 22.

- (20) Все сказанное свидетельствует о том, что мы вступили в **борьбу**, которая имеет не физическое, а метафизическое значение.
- (21) Не дай Бог, чтобы нынешняя политическая ситуация в близкой нам братской Украине была направлена на то, чтобы злые силы, которые всегда **боролись** с единством Руси и Русской Церкви, одержали верх.
- (22) Вот с этим духом нельзя иначе **бороться**, как только молитвой и постом.

Ważnym elementem omawianej retoryki wojennej jest wynik prowadzonej walki, opisywany za pomocą leksemu **победа**, np. *победа будет с нами*. Samo słowo było wykorzystywane jeszcze w czasach propagandy radzieckiej, w której budowano mit wielkości ZSRR na zwycięstwie nad faszyzmem w czasie II wojny światowej. W przekazach propagandowych słowo **победа** było jednak wykorzystywane nie tyle do opisu rzeczywistości, ile do jej tworzenia. Bazując na historycznym zwycięstwie nad hitlerowskimi Niemcami, kreowano radziecką rzeczywistość i gloryfikowano osiągnięcia państwa radzieckiego³⁷. Wydaje się, że ten sam mechanizm jest stosowany przez współczesną propagandę rosyjską, o czym świadczą przykłady z kazań Cyryla I, w których jest przywoływany przykład zwycięstwa ZSRR w II wojnie światowej, np.

- (23) В свое время именно Россия спасла мир от страшной чумы фашизма, и в первую очередь благодаря жертвам России была достигнута **победа**.
- (24) Но ведь подобные примеры можно приводить до бесконечности. А наша **победа** в Великой Отечественной войне?

Przywołując to historyczne zwycięstwo, patriarcha Cyryl próbuje kreować analogiczną rzeczywistość, w której współczesna Rosja prowadzi zwycięską walkę. Jak w poprzednich przykładach, tu również mówi o walce obronnej i wynosi ją na poziom duchowy, przekonując o wstawiennictwie świętych:

- (25) И верим, что по молитвам пред лицом Пречистой Царицы Небесной, которые будут проистекать от чистых сердец и от искренней глубокой веры, будет и ныне дарована нам **победа**, и сохраним мы свою свободу, свою независимость, свое право жить по великим традициям, которые предназначали нам предшествующие героические поколения.
- (26) **Победа** — это всегда не только **победа** физическая, не только **победа** оружия, с которым воин встречает врага, но это всегда **победа** духа.

³⁷ T. Graczykowska, *Wybrane cechy języka propagandy politycznej w polszczyźnie radzieckiej okresu międzywojennego (na materiale moskiewskiej „Trybuny Radzieckiej”)*, „Slavia Orientalis” 2018, t. LXVII, nr 4, s. 726.

2. Teksty argumentacyjne

Wśród kazań Cyryla I wyróżniają się teksty, w których patriarcha wprost przedstawia swoje stanowisko dotyczące Ukrainy i Rosji oraz je uzasadnia. Przekonuje w nich, że Ukraińcy i Rosjanie stanowią narodową, religijną i kulturową jedność, o nierozzerwalność której walczą rosyjscy żołnierze. Dla uzasadnienia tej idei stosuje argumentację aksjologiczną, której baza składa się z przyjętych przez odbiorców przekonań dotyczących rzeczywistości społecznej i politycznej. Założenie, że przekonania te są przez wszystkich słuchaczy podzielane jednakowo może być ryzykowne, stąd też konieczność doboru różnych przesłanek³⁸. W argumentacji Cyryla I są nimi wartościowane pozytywnie pojęcia: naród, historia i wiara. Dlatego też głównym celem tego rodzaju wypowiedzi nie jest zmiana przekonań, ale indukowanie w odbiorcach emocji, które odwołują się do ideologii wyznawanych przez grupę, do której należy nadawca³⁹.

Podstawą idei jedności rozpowszechnianej przez Cyryla I jest przekonanie o istnieniu wschodniosłowiańskiej wspólnoty narodowej. Często głosi pogląd, że jedność między narodem Ukraińskim i Rosyjskim ma wymiar duchowy:

(27) И дай Бог нам всем сохранить единство, невзирая ни на какие внешние давления и ни на какие старания сил, чуждых Церкви, разрушить **духовное единство наших народов**.

(28) [...] все те, кто сегодня готов работать для сохранения **духовного единства наших народов**.

W przytoczonych powyżej przykładach mamy do czynienia z użyciem rzeczownika **народ** w liczbie mnogiej. Analiza materiału wykazała jednak, że mówiąc o jedności Rosjan i Ukraińców (a także Białorusinów) w większości przypadków Cyryl I stosuje liczbę pojedynczą tego rzeczownika⁴⁰. Wydaje się, że ma to związek z tym, co akurat chce zaakcentować nadawca. Kiedy mówi o relacjach rosyjsko-ukraińskich i o tym, że mimo różnic, narody te powinny dążyć do jedności, to stara się szanować ich odrębność i używa formy **народы**. Jest jednak w tej narracji niekonsekwentny, ponieważ, jak pokazuje poniższy przykład, jawnie kwestionuje zasadę autonomiczności:

(29) [...] дабы Он благодатию Своей сохранил наш **народ** (или наши **народы**, как теперь принято говорить) в мире, в любви, в единомыслии.

Sformułowanie **как теперь принято говорить** jest elementem deprecjonującym pogląd, do którego się odnosi, czyli to, że Ukraińcy i Rosjanie to dwa odrębne narody.

³⁸ G. Habrajska, *Perswazja i manipulacja...*, s. 19.

³⁹ P. Lewiński, *Obiekty ideologiczne w argumentacji aksjologicznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2018, nr 2 (48), s. 71.

⁴⁰ Po wyekscerpowaniu z badanych tekstów rzeczownika **народ** we wszystkich formach gramatycznych okazało się, że stosunek użyć liczby pojedynczej do liczby mnogiej wynosi 91% do 9%.

Zdarza się też, że niekonsekwencja w tym zakresie ujawnia się w jednej wypowiedzi. Poniżej znajduje się fragment kazania, w którym Cyryl I, mówiąc o Rosjanach, Ukraińcach i Białorusinach, najpierw określa ich mianem trzech narodów, a za chwilę mówi o nich jako jednym narodzie:

(30) Пусть Господь хранит землю Русскую, **народы**, которые сегодня населяют эту землю, Россию, Украину, Беларусь, потому что всех нас, представителей этих трех **народов**, связывает также единая славянская культура и практически единая история. [...] И самая главная молитва должна быть о том, чтобы диавол не попустил того страшного момента, когда брат поднимет руку на брата. А потому мы все должны молиться за мир, за благостояние святых Божиих Церквей, за наш единый **народ**, который сегодня живет в разных странах, но который вышел из единой Киевской купели Крещения, который соединен общностью веры и общностью исторической судьбы. Молитвами [...] всех святых, которые включены в дивную единую традицию Русского Православия, да хранит Господь в духовном единстве **народ** наш и Церковь нашу, великую хранительницу духовной культуры и веры православной, которая и сформировала **единый народ** единой Святой Руси.

Przytoczony fragment zdaje się ujawniać pewną prawidłowość stosowania rzeczownika **народ** w liczbie pojedynczej. W momencie, w którym Cyryl I zaczyna mówić o jednoczącej roli Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego akcentuje duchową nierozdzielność jego wyznawców – bez względu na to, czy są Rosjanami, Ukraińcami, czy Białorusinami. Określa ich wtedy za pomocą słowa **народ** lub wyrażenia **единый народ**. Podkreśla wspólne chrześcijańskie korzenie i opartą na wartościach religijnych kulturę. Można więc wysnuć wniosek, że za podstawę rosyjsko-ukraińskiej (wraz z białoruską) jedności narodowej Cyryl I uważa przynależność do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Potwierdzają to także inne przykłady:

(31) Наша Церковь – и в России, и, надеюсь, на Украине, потому что у нас общие ценности, общие идеалы, общая христианская совесть, в конце концов. [...] Мы должны делать все для того, чтобы умиротворить и умирить сердца, чтобы враг рода человеческого не сумел разрушить наше духовное единство, вокруг которого и сформировалась религиозная и культурная жизнь нашего **единого народа** – россиян и украинцев.

(32) Ответственности за Церковь нашу единую и неделимую, за то, чтобы она сохраняла свое единство и через это единство являла волю Божию о всем нашем **народе**, где бы он ни жил, – в Москве или Киеве, в Минске или других городах. Ведь это единая духовная общность, соединенная узами Русской Православной Церкви.

(33) Сегодняшнее евангельское чтение о том, как люди принесли расслабленного к ногам Спасителя и Господь его исцелил, – не помогает ли нам понять, что есть Церковь Русская? Единая Церковь, вышедшая из Киевской купели Крещения, которая и в России, и в Украине, и в Беларуси и еще во многих странах, – не подобна ли она тем, кто принес расслабленного ко Спасителю? Ведь кто-то должен молиться о **едином народе** нашем, которого желают сделать расслабленным!

Wyraz **народ** ma dużą wartość emocjonalną ze względu na funkcję identyfikacyjną, dlatego w tekstach propagandowych często dokonuje się próby jego zideologizowania⁴¹. Zauważamy to również w wypowiedziach patriarchy moskiewskiego, który w odniesieniu do narodu ukraińskiego często stosuje zaimek **наш**, sugerując tym samym przynależność mieszkańców Ukrainy do Rosji, np.

(34) Поэтому сегодня моя молитва о том, чтобы **народ наш на Украине** сохранил веру православную.

(35) [...] чтобы **народ наш** благочестивый **на Украине** мог наслаждаться миром и спокойствием.

Rosyjsko-ukraińska jedność w rozumieniu Cyryla I jest prawdziwa i nienaruszalna, ponieważ wynika z historii i posiada wspólne korzenie religijne. Stąd w jego tekstach często znajdujemy połączenia: **исторический народ** oraz **исторически единый народ**, np.

(36) [...] за весь наш **исторический народ**, за град Москву и Киев, за все земли, которые некогда были объединены в единое государство [...]

(37) Это **исторически единый народ**. [...] Это единый народ, вышедший из Киевской купели Крещения.

Mówiąc o prawdzie historycznej Cyryl I odwołuje się przede do idei Świętej Rusi, czyli państwa, w którym harmonijnie współistnieją: naród i Kościół Prawosławny. Zgodnie z jego poglądami, granice tego państwa obejmują współczesną Rosję, Ukrainę i Białoruś. Ruś to jedyne w świecie państwo kultywujące prawdziwe, nieskażone chrześcijaństwo⁴². Jej świętość nie została wypracowana i osiągnięta konkretnymi działaniami, lecz jest dziedziczona i przypisana przez sam fakt istnienia danej społeczności⁴³. Patriarcha moskiewski uważa Świętą Ruś za realną podstawę wschodniosłowiańskiej jedności narodowej, o czym świadczą poniższe cytaty:

(38) Будем молиться за единство **Святой Руси**, чтобы никакие силы не сумели разделить наш народ.

(39) **Русь** – одна страна, один народ.

(40) Да хранит Господь в духовном единстве народ наш и Церковь нашу [...], которая и сформировала единый народ единой **Святой Руси**.

⁴¹ J. Bralczyk, *O języku propagandy i polityki*, Warszawa 2007, s. 162-163.

⁴² M. Żydek, *Rosja a „Święta Ruś”. Obraz ojczyzny w twórczości prozaików pierwszej fali emigracji rosyjskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 2002, t. L, z. 7, s. 23.

⁴³ M. Ławreszuk, „Święta Ruś” w relacji z etnofiletyzmem i ideą imperialną, „Rocznik Teologiczny” 2022, LXIV, s. 444.

Cyryl I w swoich kazaniach często stosuje przymiotnik **русский** – czyli taki, który przynależy Świętej Rusi. Wielokrotnie tłumaczy znaczenie tego słowa, powołując się na prawdę historyczną, np.

(41) Пусть Господь хранит землю **Русскую**. Когда говорю '**Русскую**', то употребляю древнее выражение из 'Повести временных лет'⁴⁴ 'Откуда есть пошла **Русская** земля'. Землю, в которую ныне входят и Россия, и Украина, и Беларусь, и другие племена и народы.

We współczesnym języku rosyjskim przymiotnik *русский* jest dwuznaczny, ponieważ w zależności od kontekstu znaczą albo 'ruski', czyli odnoszący się do Rusi, albo 'rosyjski', czyli łączący się z Rosją⁴⁵. Na podstawie badanego materiału widać, że Cyryl I stosuje przymiotnik **русский** w odniesieniu do współczesnych Słowian wschodnich, a więc nie tylko do Rosjan, ale również do Ukraińców i Białorusinów. W analizowanych tekstach znajdujemy m.in. następujące połączenia z tym przymiotnikiem – *русская земля, русский народ, русские православные, русские люди, русские святые, русская церковь*. Wszystkie występują w kontekście głoszonej przez Cyryla I rosyjsko-ukraińskiej (często też białoruskiej) jedności etnicznej, narodowej i religijnej, której gwarantem jest Rosyjski Kościół Prawosławny. Jego znaczenie dla zachowania jedności wschodniosłowiańskiej patriarcha moskiewski podkreśla, odwołując się do stereotypu matki:

(42) Пусть все эти искушения [...] не колеблют наше единство в единой Русской Православной Церкви, которая является **матерью** для всех народов, живущих на просторах исторической Руси.

Powyższa wypowiedź pełni funkcję emotywną, która bazuje na wykorzystaniu stereotypowych cech pozytywnych przypisywanych matce, np. miłości, troski, opie-

⁴⁴ *Повести временных лет (Powieść lat minionych)* to staroruski latopis, opisujący dzieje państwa ruskiego od najdawniejszych czasów do początku XII wieku. Jest podstawowym źródłem pisany dla poznania historii Słowiańszczyzny wschodniej (szczególnie historii państw ruskich). Stanowi ważny element wschodniosłowiańskiej świadomości narodowej. (L. Wyszczelski, *Moskiewska i kijowska wizja interpretacji sporów o przeszłość ciągłości historycznych korzeni wzajemnej państwowości*, „Pomiędzy. Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne” 2023, nr 1 (8), s. 14-15.)

⁴⁵ W języku rosyjskim funkcjonują dwa przymiotniki związane z nazwą państwa – **российский** i **русский**, z których pierwszy oznacza przynależność do państwa, np. *российский флаг*, a drugi odnosi się do etnosu np. *русский народ*. Na język polski oba przymiotniki tłumaczy się jednakowo jako 'rosyjski'. I choć w języku rosyjskim te przymiotniki różnią się znaczeniowo, to ich użycie często bywa niejednoznaczne. Potwierdza to definicja słownikowa, w której przymiotnik *русский* tłumaczy się jako 'odnoszący się do narodu, jego języka, charakteru narodowego, sposobu życia, kultury, a także do Rosji, jej terytorium, struktury wewnętrznej, historii' (С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва 2002).

kuńczności, oddania, poświęcenia i cierpliwości⁴⁶. W ten sposób powstaje obraz Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego jako miejsca, w którym wszyscy członkowie wschodniosłowiańskiej jedności – Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini i inni – znajdują schronienie, są akceptowani, obdarzani miłością i otoczeni troską. Ta jedność opiera się na ruskim, czyli odnoszącym się do Rusi, wspólnym pochodzeniu. Cyryl I w swoich kazaniach wskazuje na działania zewnętrznych wrogów, których celem jest rozbięcie wschodniosłowiańskiego społeczeństwa i tym samym pozbawienie go bezpieczeństwa i siły płynącej ze zjednoczenia.

Zakończenie

Analiza kazań patriarchy Cyryla I wykazała, że ich propagandowy przekaz opiera się na głoszeniu wspólnej tożsamości narodowej Ukraińców i Rosjan. Duchowny posługuje się tekstami, w których wielokrotnie powtarza wybrane słowa-hasła – **братья и сестры, мир, Божья правда, историческа правда і истина**. Głosi tym samym, że Ukraińców i Rosjan łączy braterstwo, które gwarantuje pokój i wynika z Bożej i historycznej prawdy. Jednocześnie uzasadnia rosyjskie wtargnięcie do Ukrainy tym, że jedność jest zagrożona przez zewnętrznych wrogów, dlatego Rosjanie są zmuszeni walczyć w obronie ukraińskich braci i sióstr. Unika wtedy słowa **война** i stosuje następujące eufemizmy: **конфликт, то что происходит в России и вокруг России, ухудшение политической ситуации, военные столкновения, практически военные действия**. W celu oswojenia słuchaczy z tematem wojny posługuje się leksyką o charakterze militarnym. Wśród najczęściej używanych wyrazów z tego zakresu można wymienić następujące: **враг, враждебный, героический, защита, защитник, защищать, армия, флот, Вооруженные силы, жертва, бороться, борьба, победа**. Analizowane wypowiedzi zawierają również teksty, w których patriarcha buduje argumentację opartą na emocjach i wykorzystuje pozytywnie wartościowane pojęcia: naród, historia i wiara. Przekonuje o istnieniu zjednoczonego narodu złożonego z mieszkańców współczesnej Rosji, Ukrainy i Białorusi, zamieszkującego Świętą Ruś – państwo, które trwa od wieków i które powstało z Bożej woli. Z kazań Cyryla I wynika, że choć Święta Ruś nie istnieje na współczesnych mapach, to jest realna i opiera się na kulturowej, historycznej i religijnej jedności. Jest zagrożona przez zewnętrzne siły, dlatego należy bezwzględnie stanąć w jej obronie, co uczynili Rosjanie, wkraczając do znajdującej się pod wpływem zachodnich wrogów Ukrainy. W ten sposób wypowiedzi Cyryla I w pełni realizują imperialną propagandę rosyjską.

Zgromadzony w niniejszym tekście materiał językowy może służyć dalszym pogłębionym badaniom, dotyczącym kazań Cyryla I. Wartym uwagi byłoby przeanalizowanie konkretnych działań językowych, które pomagają w realizacji celów propagandowych. Mowa tu o aktach mowy, takich jak prośba, rada, instrukcja, ostrzeżenie czy nawet groźba – ich występowanie jest zauważalne w zaprezentowanym materiale. Przy

⁴⁶ Я. Вежбиньски, *Концепт мать в русской и польской лингвокультурах*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica” 2017, nr 14, s. 45.

takich analizach należałoby również dokładniej przyjrzeć się roli nadawcy i odbiorcy (może nim być zarówno pojedyncza osoba, jaki i odbiorca grupowy). Analizie można także poddać przykłady powoływania się na słowa Cyryla I przez przedstawicieli władz państwowych oraz cytowanie jego wypowiedzi w mediach publicznych. Liczne możliwości kontynuowania zaprezentowanych tu badań potwierdzają, że poruszony temat jest aktualny i istotny.

References

- Aleynikova S. M., *Russkiy mir: beloruskiy vzglyad*, Minsk 2017.
- Benvenist E., *Obshchaya lingvistika*, Moskva 1974.
- Bralczyk J., *O języku propagandy i polityki*, Warszawa 2007.
- Brekner K. A., *Ob upotreblenii slov 'pravda' (pravda-spravedlivost') i 'istina' (teoreticheskaya pravda) v russkoy intellektual'noy istorii XIX stoletiya. Na primere N. K. Mikhaylovskogo i P. I. Pestelya*, [v:] *"Pravda": Diskursy spravedlivosti v russkoy intellektual'noy istorii*, red. N. Plotnikov, Moskva 2011.
- Chawryło K., *Sojusz ołtarza z tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, Warszawa 2015.
- Chawryło K., *Święta wojna. Rosyjska Cerkiew sakralizuje wojnę z Zachodem*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-04-12/swieta-wojna-rosyjska-cerkiew-sakralizuje-wojne-z-zachodem#_ftn1.
- Chernikov M. V., *Kontsepty 'pravda' i 'istina' v russkoy kul'turnoy traditsii*, „Obshchestvennyye nauki i sovremennost” 1999, № 2.
- Chernova O. E., *Ideologema 'vrag' v sovetskikh i sovremennykh politicheskikh oriyentirovannykh tekstakh*, „Nauchnyy dialog: Filologiya” 2013, № 5 (17).
- Drabczuk M., *Przyspieszona ukrainizacja językowa*, „Komentarze IES” nr 676 (188/2022), [w:] <https://ies.lublin.pl/komentarze/przyspieszona-ukrainizacja-jezykowa/>.
- Dubtsova N., *The role of the Orthodox Church in advancing Putin's war messaging*, [in:] https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2024-02/RISJ%20Fellows%20Paper_Natalia_Trinity2023_Final.pdf.
- Dutkiewicz G., Szydywar-Grabowska K., *Religia w polityce Rosji w latach 1991-2020. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Religioznawczy” 2023, nr 1 (287).
- Głowiński M., *Zła mowa. Jak nie dać się propagandzie*, Warszawa 2016.
- Graczykowska T., *Wybrane cechy języka propagandy politycznej w polszczyźnie radzieckiej okresu międzywojennego (na materiale moskiewskiej „Trybuny Radzieckiej”)*, „Slavia Orientalis” 2018, tom LXVII, nr 4.
- Guseynov G. Ch., *Sovetskiye ideologemy v russkom diskurse 1990-kh*, Moskva 2004.
- Habrajska G., *Stereotyp w komunikacji*, „Postscriptum Polonistyczne” 2008, nr 1 (1).
- Habrajska G., *Perswazja i manipulacja w komunikacji. Wybrane zagadnienia*, Łódź 2020.
- Hado N., *Rosyjska propaganda religijna podczas wojny w Ukrainie: historia powstania i mechanizmy oddziaływania*, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 17.
- Jawor A., *Rosyjska cerkiew zawsze w służbie imperium*, „Info Security 24” 2024, [w:] <https://infosecurity24.pl/za-granica/rosyjska-cerkiew-zawsze-w-sluzbie-imperium>.
- Kościński P., *Przyszłość propagandy w razie zmiany w najwyższych władzach Federacji Rosyjskiej*, „Społeczeństwo i Polityka” 2020, nr 2 (63).

- Labuda M., *Współczesna propaganda rosyjska a wojna w Ukrainie*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2023, nr 1 (37).
- Lewiński P., *Obiekty ideologiczne w argumentacji aksjologicznej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2018, nr 2 (48).
- Ławreszuk M., *‘Święta Ruś’ w relacji z etnofiletyzmem i ideą imperialną*, „Rocznik Teologiczny” 2022, nr LXIV.
- Miturska-Bojanowska J., *Język wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę. Na materiale języka polskiego i rosyjskiego*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2023, nr 23.
- Olejniak Ł., *Propaganda. Od dezinformacji i wpływu do operacji i wojny informacyjnej*, Warszawa 2024.
- Owsiński P.A., *Wypowiedzi Cyryla I w zachodnioeuropejskich i polskich massmediach, czyli Kościół Prawosławny w służbie propagandy wojennej w obliczu agresji Rosji na Ukrainę (2022)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2024, vol. 15, nr 2.
- Ozhegov S. I. i Shvedova N. Y., *Tolkovyvy slovar’ russkogo yazyka*, Moskwa 2002.
- Patrick B.A., *10 przykazań propagandy*, tłum. J. Sugiero, Gliwice 2015.
- Pecherskaya N., *Spravedlivost’: mezhdru pravdoy i istinoy. (Istoriya formirovaniya kontsepta v russkoy kul’ture)*, [v:] „Pravda”: Diskursy spravedlivosti v russkoy intelektual’noy istorii, red. N. Plotnikov, Moskwa 2011.
- Petukhov V. V., Barash R. E., *Russkiye i ‘Russkiy mir’: istoricheskiy kontekst i sovremennoye prochtenie*, „Polis. Politicheskiye issledovaniya” 2014, № 6.
- Pieczyński M., *Nie ma innej Rosji*, Warszawa 2024.
- Pieczyński M., *Stalin wiecznie żywy. Obraz czerwonego cara we współczesnej publicystyce, literaturze i teatrze rosyjskim*, Warszawa 2023.
- Propovedi Svyateyshego Patriarkha Kirilla*, [v:] <http://www.patriarchia.ru/patriarh/sermons>.
- Reglińska-Jemioł A., *O związkach tańca z propagandą – przypadek Siergieja Połunina*, [w:] *Zjawiska propagandy i manipulacji w prasie, telewizji, radiu i Internecie*, t. II, red. P. Czarnek-Wnuk i Z. Nacewska, Łódź 2023.
- Rogalska M., *„O czym nie można mówić, o tym trzeba milczeć”? – obszary językowo tabuizowane w tekstach prasowych z okresu żałoby narodowej po śmierci Józefa Piłsudskiego*, „Adeptus. Pismo Humanistów” 2014, nr 3.
- Śładkiewicz Ż., *Rola eufemizmów w kreowaniu obrazu rzeczywistości wojennej: pragmatywna analiza rosyjskiego dyskursu medialnego na temat wojny w Ukrainie*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2024, nr 15 (2).
- Smirnova E. E., *Kontsept ‘pravda’ v russkom yazykovom soznanii (na materiale fol’klornykh tekstov, tolkovykh i frazeologicheskikh slovarey sovremennogo russkogo yazyka)*, „Filologiya. Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo” 2010, № 5 (1).
- Starodubtseva A., *Etnokul’turnaya identichnost’ russkikh Ukrainy: yazykovoy vopros*, „Studia Rusycystyczne” 2021, № 29.
- Szymanek K., *Sztuka argumentacji, Słownik terminologiczny*, Warszawa 2004.
- Tołstoj L., *Spowiedź*, przeł. B. Baran, A. Kunicka, Warszawa 2023.
- Wierziński J., *Kontsept mat’ v russkoy i pol’skoy lingvokul’turakh*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica Rossica” 2017, № 14.
- Vezhbitskaya A., *Russkiye kul’turnyye skripty i ikh otrazheniye v yazyke*, „Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii” 2002, № 2 (4).
- Woźniak S., Czeluskin A., *Rosyjska Cerkiew Prawosławna a imperialna polityka Kremla*, „Przegląd Geopolityczny” 2023, nr 43.

Wyszczelski L., *Moskiewska i kijowska wizja interpretacji sporów o przeszłość ciągłości historycznych korzeni wzajemnej państwowości*, „Pomiędzy. Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne” 2023, nr 1(8).

Zwoliński A., *Wojna – wybrane zagadnienia*, Kraków 2003.

Żydek M., *Rosja a ‘Święta Rus’*. *Obraz ojczyzny w twórczości prozaików pierwszej fali emigracji rosyjskiej*, „Roczniki Humanistyczne” 2002, nr 50/7.

NOTA O AUTORCE

Katarzyna Kondziola-Pich – dr, adiunkt w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego **Publikacje: monografia:** *Pocieszenie jako akt mowy w języku polskim i rosyjskim. Studium pragmalingwistyczne*, Szczecin 2015. **Artykuły:** *O czym wiosną i latem rozmawiają ogrodnicy? Kilka uwag o wpływie pór roku na komunikację w Internecie (na podstawie serwisu Instagram)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF – Philologiae” 2022, vol. 40, nr 1, s. 221-238; *Covidoci kontra covidianie – kilka uwag o hejcie w czasach zarazy*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2021, t. 20, s. 79-90; *Niewerbalne składniki dyrektywnych aktów mowy w języku polskim i rosyjskim*, [w:] *Contributions to the 21st Annual Scientific Conference of the Associations of Slavists (Polyslav)*: Novi Sad, September 11th-13th, 2017, ed. R.E. Gutiérrez, A. Grishchenko, E. Kislova, D. Kruk, T. Speed, Z. Týrová, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2018, p. 105-113; *Charakterystyka dyrektywnych aktów mowy występujących w hejcie internetowym*, „Socjolingwistyka” 2018, t. 32, s. 63-174.

ORCID: 0000-0003-1950-9299

Email: katarzyna.kondziola-pich@usz.edu.pl